

Сааттан чыккан күү

Автор: Үмүтай Шүкүрбай кызы

Сүрөтчү: Таттыбүбү Ырысбай

Сааттан чыккан күү

Автор: Үмүтай Шүкүрбай кызы
Сүрөтчү: Таттыбүбү Ырысбай

Кыргыз тилинде
Бишкек 2023

Copyright © 2023, Бул чыгарма Creative Commons Attribution 4.0 Эл аралык лицензиясы
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) боюнча лицензияланган”

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Бул ишти коммерциялык максаттарда колдоно аласыз. Бул чыгарманы адаптациялап, толуктай аласыз. Авторлордун, иллюстраторлордун ж.б. автордук укугун жана өздүк маалыматтарын сакташыңыз керек.

"Сааттан чыккан күү" (кыргыз тилинде), автор Үмүтай Шүкүрбай кызы, сүрөтчү Таттыбүбү Ырысбай

Бул басылма АКШнын эл аралык өнүктүрүү боюнча агенттиги (USAID) аркылуу көрсөтүлгөн Америка элинин колдоосу менен түзүлдү. Басылманын мазмуну USAIDдин же АКШ Өкмөтүнүн пикирин милдеттүү түрдө чагылдырбайт.

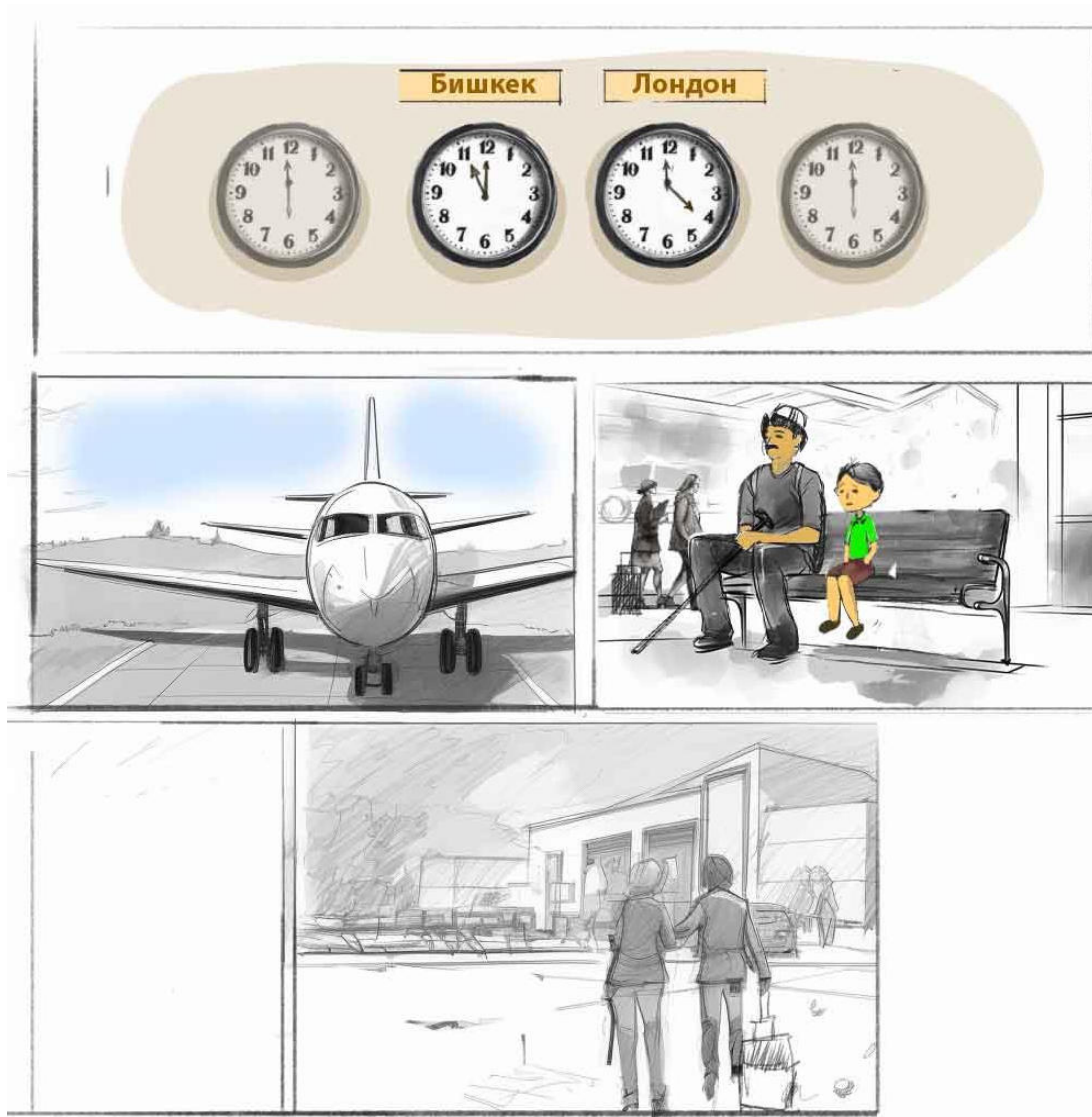
Аскаат чоң атасы менен чет өлкөдөн учуп келе жаткан ата-энесин тосуу үчүн аэропортко келди. Аэропортто чоң чемодандарды сүйрөгөн, эки жактан учуп келгендерди күтүп отурган адамдар көп экен. Аскаат отургучта буттарын ары-бери силкилдетип, эки жакты карап отурду.

– Бир, эки, үч, төрт... Москва, Лондон, Бишкек, Стамбул, – деп дубалда илинген сааттардын үстүндөгү электрондук жазууларды окуп жатты.

– Чоң ата, бул сааттар эмне үчүн ар кайсы убакытты көрсөтүп жатышат?

– Бишкекте саат 11:00, Лондондо саат таңкы 6:00...

Аңгыча чоң сумкаларды көтөргөн ата-энеси көрүндү. Аскаат сүйүнгөн боюнча аларды көздөй чуркап жөнөдү.

– Кечээ мен чоң атам менен аэропортко баргам. Ата-энем Лондондон учуп келишти. Аэропортто бир нече чоң сааттар илинип туруптур. Алар ар башка жердеги убакытты көрсөтүп турат экен. Ар кайсы жерде ар кандай убакыт болот турбайбы!

– деди Аскат.

– Ооба, ошондой. Мен да телевизордон көргөм, – деди Азамат.

– Андай болушу мүмкүн эмес го. Бардык өлкөлөрдө бирдей эле убакыт болот да, – деди Айжамал.

– Саатты ким ойлоп тапты экен? Эмне үчүн ар кайсы жерде сааттар ар кандай убакытты көрсөтөт? – деди Бекзат сөзгө кошулуп.

Бул суроолор Аскатка гана эмес, класстагы бардык окуучуларга да кызык болду.

Сабак башталды. Алар мугалимине суроо менен кайрылышты. Эже сааттардын түрлөрү тууралуу кызыктуу маалыматтарды айтып берди. Балдарды, өзгөчө, биздин ата-бабалардын убакытты кантип аныкташканы тууралуу баян кызыктырды.

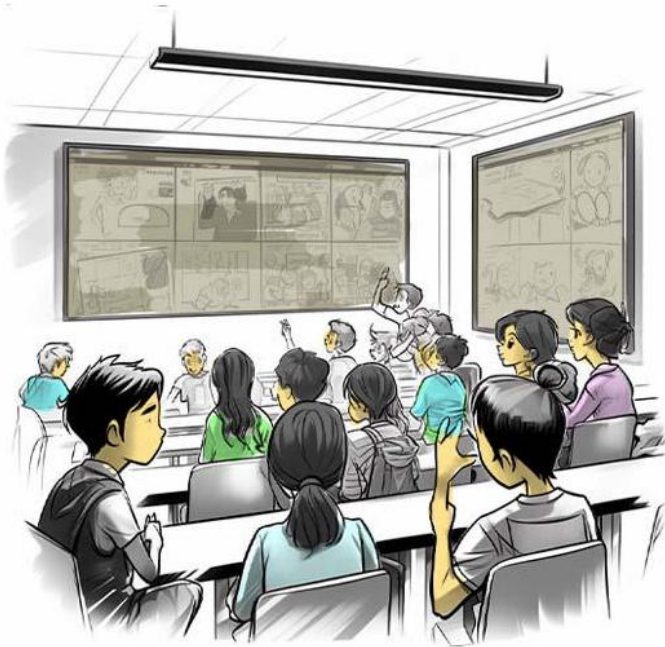
– Албетте, силер берген суроо эң кызыктуу. Саат тууралуу маалыматтар абдан көп. Бул тема үй тапшырма болсун. Эки топко бөлүнүп алгыла. Ушул суроого өз алдыңарча изденип, жообун тапканга аракеттенгиле, – деди эже.

Биринчи топ алма жана жарык лампанын жардамы менен жүргүзүлгөн видео-экспериментти интернеттен табышты. Алар тажрыйба жүргүзүп, эмне үчүн ар кайсы жерлерде бир эле маалда ар башка убакыт болорун түшүндүрмөк болушту.

– Мен алма алып келейин деди, – Асема.

– Видеодогудай лампаны кайдан табабыз? – деди Айжамал ойлонуп.

– Биздин үйдө дал ушундай лампа бар, – деди Азамат.

Экинчи топ сабактан кийин китепканага барышты. Китептерден саат тууралуу маалыматтарды издешти. Аскатка өзгөчө "Дүйнөдөгү эң чоң мунара сааттар" деген китеп жакты. Китептен Биг-Бен мунара саатын көрөр замат, дал ушул сааттын жанында турган ата-энесинин сүрөтү эсине түштү.

– Достор, мунара сааттын макетин өзүбүз жасап көрбөйлүбү?! – деди Аскат.

– Оо, сонун идея! Бирок кантип жасайбыз? – дешти балдар.

– Картон кагаздан жасап көрбөйлүбү? – деди Айжамал.

Аскат чоң картон кагазды жана Биг-Бен саатынын сүрөтүн, Асел скотч, клей, түстүү кагаздарды алып келмей болду. Эртеси сааттын макетин жасоону башташты. Эң алгач алар картон кагазды 10 сантиметрден 4 бөлүккө бөлүп, бүктөп алышты. Аны мунара кылып тургузуп, четтерин скотч менен жармаштырышты.

– Математика сабагында жасап үйрөнгөн пирамидалар эсиңердеби? Мунаранын чокусу пирамидага окшош экен, аны мен жасайын, – деди Бермет.

Балдар мунараны бат эле жасашты. Ак кагазга саатты циркулдун жардамы менен тегерек кылып, ар бир санды, шкалаларды кылдаттык менен тартып чыгышты. Сааттын жебелерин бирин узун, түз, экинчисин кыска жана кооз кылып картондон жасап алышты. Жебелерди саатка бекитишти. Даяр болгон саатты мунарага чапташты. Эң аягында макетти боёп, кооздоп коюшту.

– Ура-а! Саатыбыз даяр болду! – деп кыйкырды Аскат.

– Ай-и-ий, карагылачы!

– Эх, тезирээк эле балдарга көрсөтсөк сонун болмок! – дешти өз иштерине суктанган балдар.

Дүйшөмбү. Сабак башталды.

– Балдар, берилген тапшырманы аткарып келдиңерби?

Эмне үчүн ар кайсы жерде саат ар башка убакытты көрсөтөт экен? Саат жөнүндө эмнелерди билдиңер? – деп эже жылмайды.

– Биз жооп беребиз, биз! – деп эки топ тең колдорун бийик көтөрүштү.

Биринчи топ лабораторияда иштеген окумуштуулардай ак халаттарды кийип чыгышты.

– Азыр ушул алма жана лампанын жардамы менен эксперимент көрсөтөбүз, – деди Асема.

– Бул алма – биз жашап жаткан жер шары. Ал эми лампа күн системасы. Жер шары күн системасын тегеренип, өз огунда айланат. Ал күн системасын 365 күндө айланып бүтөт. Жер күндү айланып бүткөндө, жыл алмашат. Ал эми жер өз огунда айланган сайын күн-түн алмашат. 24 саатта бир толук айлануу жасайт.

Лампанын жарыгы алманын жарымына тийип турат, ал эми жарымына жарыгы тийбейт. Демек, лампанын (күн системасынын) жарыгы тийген жерде – күндүз. Жарык тийбеген бөлүгүндө – түн. Алма (жер) өз огунда 24 саат айлангандыктан, дүйнөдө 24 "убакыт зонасы" бар. Аны калемдин жардамы менен 24кө бөлүп тартып алалы.

Биз ушул алманын бир бөлүгүн оюбузда кесип ала турган болсок, ошол бөлүктө жайгашкан бардык өлкөлөрдүн убактысы бир. Мисалы, Бишкек шаары менен Алматы шаарынын убактысы бир. Ал эми оң жана сол жактарындагы бөлүктөрү бир саатка көп болсо, экинчиси, тескерисинче, бир саатка аз.

Лондон шаары менен Бишкектин убактысынын айырмасы 5 саатты түзөт. Бизде саат эртең мененки 10:00 болсо, аларда таңкы саат 5:00 болот, – деди Азамат.

– Оо, жыргал! Лондондо балдар уктап жатышат, – деп Болот эки колун жайып керилип алды.

Балдар күлүп калышты. Биринчи топтун көрсөткөн эксперименти баарына жакты.

Кезек экинчи топко жетти. Алар сүрөт ордуна, чоң картон кагаздан жасалган Англиянын белгилүү Биг-Бен мунара саатынын макетин көтөрүп чыгышты.

– Ай-ии-ий! Кандай гана кооз! – деп суктанып жатышты балдар.

– Саатты эң алгач Кытайда Исин аттуу механик ойлоп тапкан. Ал эми, 996-жылы биринчи жолу Германияда курант сааты жасалган. Курант мунара саат дегенди түшүндүрөт.

Биз Англиядагы Биг-Бен мунара саатынын макетин жасап келдик. Мен ата-энемдин Биг-Бендин жанында түшкөн сүрөтүн да алып келдим.

Мунара эң алгач 13-кылымда курулуп, 6 кылым бою туруп, 1834-жылы өрт кырсыгынан талкаланган. 1858-жылы кайра калыбына келтирилген. Саат мунарасынын Биг-Бен аталышы абдан кызык. Биг – бул сааттын 13 тонналык коңгуроосуна байланыштуу коюлган ат. Коңгуроонун жаңырган үнү 8 чакырымга чейин угулат. Ал эми Бен – сааттын архитектурасын түзгөн инженер-архитектордун урматына коюлган, – деди Аскат.

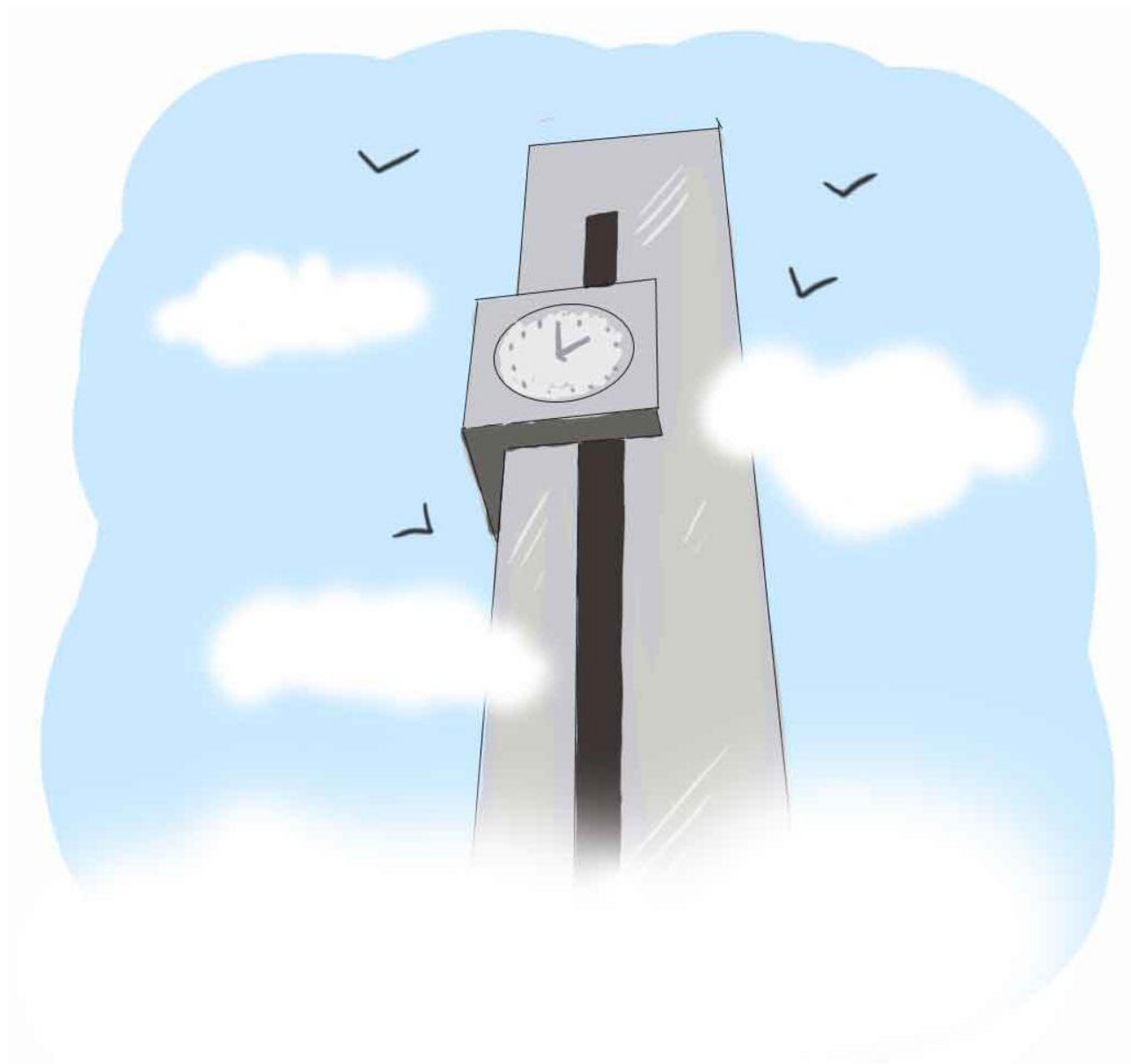

Балдарга экинчи топ жасаган курант саат да аябай жакты. Маалымат да кызыктуу экен.

– Азаматсыңар, балдар! Изилдөө жүргүзүп, кызыккан суроого өз аракетинер менен жооп алдыңар! Эми ушул ишемби күнү Бишкектеги чыныгы курантка экскурсияга барабыз, – деди эжекеси. – Биздин куранттын өзгөчөлүгү – саат сайын түрдүү кыргыз күүлөрүнүн жаңырып турушу. Жаңырган күү шаардын булуң-бурчуна чейин убакытты белгилеп угузуп турат.

Эки топтун балдары тең шаардагы курант сааттын макетин чогуу жасоону кыялданып калышты.

Баарынан да макеттин ичине күү угузуу үчүн кандай шайман орнотуу керек деген суроо кызуу талкууну жаратты.

USAID
АМЕРИКАНЫН ЭЛИНЕН

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ

Автор: Үмүтай Шүкүрбай кызы
Сүрөтчү: Таттыбүбү Ырысбай

USAIDдин "Окуу керемет!" долбоору
Кыргыз Республикасы

